

О.Г. ШИРОКОВА-МУРАРАШ

СТАНОВЛЕННЯ НАУКИ «МІЖНАРОДНЕ АНТИТЕРОРИСТИЧНЕ ПРАВО» В УКРАЇНІ

Розглядається питання виникнення та становлення в сучасній Україні науки «Міжнародне антитерористичне право», у межах якої українськими правознавцями розробляється концепція протидії цьому міжнародному злочину.

Ключові слова: тероризм, протидія тероризму, міжнародне антитерористичне право, міжнародна кримінологія тероризму.

Рассматривается вопрос возникновения и становления в современной Украине науки «Международное антитеррористическое право», в рамках которой украинскими правоведами разрабатывается концепция противодействия этому международному преступлению.

Ключевые слова: терроризм, противодействие терроризму, международное антитеррористическое право, международная криминология терроризма.

An article is dedicated to the question of appearing and formation of international terroristic law science in modern Ukraine, within the limits of which the Ukrainian jurists develop the conception of antiterrorist counteraction.

Key words: terrorism, antiterrorist counteraction, international terroristic law, international criminology of terrorism.

Найголовнішим завданням міжнародного права та його науки були й залишаються пошук і забезпечення ефективних засобів збереження та підтримки миру. В Україні наука міжнародного права почала активно розвиватися з другої чверті XIX ст., та досягла свого розквіту на перехресті двох століть — дев'ятнадцятого та двадцятого. Саме у цю перехідну епоху, у період загрози Першої світової війни, в Україні з'являється плеяда блискучих науковців, що розробляли питання про природу й зміст міжнародного права та шляхи запобігання війни¹. Сьогодні межа століть знову стала періодом поживлення української науки міжнародного права.

Наприкінці 60-х — початку 70-х років XX ст. міжнародна спільнота зіштовхнулася із новим радикальним методом виявлення політичного протесту — терористичним актом, і була поставлена перед необхідністю розробки ефективної системи міжнародно-правових основ боротьби з тероризмом. У результаті протягом 70-90-х рр. ООН був розроблений конвенціональний механізм, який склав основу міжнародного права у сфері протидії цьому злочину. У березні 2000 р. під егідою Генеральної Асамблеї ООН був розроблений і переданий на розгляд зацікавлених держав проект Загальної (всеосіяжної) конвенції про боротьбу з міжнародним тероризмом.

Таким чином, вже до 2001 р. був напрацьований нормативно-правовий масив у антитерористичній сфері, документи якого відкривали широкі можливості для розвитку міжнародно-правових норм у напрямі попередження терористичної діяльності у всіх її проявах, що дає змогу говорити про закладення основ для нової галузі міжнародного права — міжнародного антитерористичного права.

Разом із формуванням норм міжнародного антитерористичного права відбувається зміна розуміння та оцінки тероризму. Ключовою подією стала американська трагедія 11 вересня 2001 р., коли, як зазначає український правознавець В.Ф. Антипенко, разом із будівлями торгового центру було зруйновано уявлення людства про сталість сучасного

світоустрою, а тероризм вийшов на якісно новий рівень, перетворившись одночасно у домінуючу сучасної історії².

Зрозуміло, що ескалація тероризму вимагала перегляду ставлення до цього жаху, з яким світ увійшов у XXI ст. Перед науковцями та юристами-міжнародниками з особливою гостротою постали питання про природу та сутність тероризму, визначення його поняття, форм, модифікацій під впливом соціально-економічних і політичних трансформацій, про причини виникнення та розповсюдження тероризму, засоби й методи упередження та протидії. Також актуалізувалися питання про міжнародно-правову та кримінальну відповідальність за його скоєння, роль держави у здійсненні протидії тероризму, ефективність міжнародно-правових актів антитерористичної спрямованості, виявлення та усунення прогалів у міжнародному антитерористичному праві тощо.

Події 11 вересня 2001 р. вказали на необхідність вдосконалення та подальшого розвитку нової науки — міжнародного антитерористичного права, яке стало предметом інтересу вчених багатьох країн світу. Можна погодитись, що однією з особливостей розвитку цієї галузі в Україні стало те, що проявив тероризму у межах її території значно менше, тому проблема боротьби з тероризмом — це нова й малодосліджена ланка в українській науці міжнародного права³. У той же час українськими науковцями здійснено значні науково-теоретичні розробки у сфері міжнародного антитерористичного права у межах київського, харківського та одеського наукових осередків. Окремі цікаві дослідження тероризму здійснюються науковцями Львова.

Становлення нової науки міжнародного антитерористичного права в Україні пов'язане насамперед з роботами відомих представників української юридичної думки — В.Ф. Антипенка, В.Н. Дрьоміна, В.П. Ємельянова, Н.А. Зелінської, О.М. Костенка, В.А. Ліпкана, С.М. Мохончука. Окремим аспектам боротьби з тероризмом присвячені дослідження Т.С. Бояр-Созонович, В.О. Глушкова, В.С. Канціра, В.Н. Кубальського, В.І. Литвиненка й А.А. Бова, Л.В. Новікової, М.В. Семикіна, О.Г. Семенюка та ін. Основна увага приділяється таким проблемам, як природа, причини, механізм, прояви тероризму та міжнародно-правове регулювання боротьби з ним шляхом залучення не тільки наук кримінально-правового циклу, а й низки суміжних з правом наук гуманітарної сфери.

Характерною особливістю дослідження тероризму у XX ст. було те, що до початку 90-х рр. тероризм у вітчизняній юридичній науці розглядався лише як міжнародно-правова категорія політичного характеру. У 1993 році українською дослідницею О.С. Допілко було здійснено першу спробу розглянути тероризм як проблему, що має не лише політичний, а й кримінально-правовий характер⁴. Надалі феномен тероризму все більше досліджується з кримінально-правових і кримінологічних позицій такими вченими, як В.Ф. Антипенко, В.О. Глушков, В.П. Ємельянов, В.А. Ліпкан та ін.

Одним з перших українських науковців, який здійснив комплексне кримінологічне дослідження тероризму та терористичних злочинів, став професор Харківського національного університету внутрішніх справ В.П. Ємельянов. Вчений порушив питання про прийняття визначення поняття «тероризм» вченими-кримінологами та введення в кримінальне законодавство спеціальної норми про тероризм, що вимагає розробки чітких критеріїв розмежування понять «тероризм», «терористичні акти», «злочини терористичної спрямованості» та «терористичні злочини». На думку В.П. Ємельянова, складність і багатоплановість тероризму як явища зробила його об'єктом досліджень різноманітних наук — філософії, політології, психології, історії, права, і кожен дослідник, розглядаючи це явище зі своєї точки зору, надавав поняттю «тероризм» власну інтерпретацію, у зв'язку з чим в літературі стало панувати не правове, а побутове розуміння цього явища. Досліджуючи та розробляючи поняття тероризм, вказує відомий юрист, необхідно також відволікатися від політико-ідеологічних нашарувань попередньої епохи протистояння двох систем і надати йому конкретних правових ознак⁵.

Робота В.П. Ємельянова «Тероризм та злочини терористичної спрямованості» стала першою в Україні фундаментальною науковою працею, присвяченою визначенню правового поняття й ознак тероризму як міжнародного злочину та власне злочину, та у якій надано поняття, запропоновано класифікацію терористичних злочинів. Автор робить висновок, що феномен тероризму дає змогу розглядати його як кримінально-правове явище, яке має міжнародний характер і належить до міжнародних кримінальних злочинів, і водночас є злочином за національним кримінальним правом⁶. В.П. Ємельяновим розкриваються поняття, сутність, зміст і ознаки тероризму як явища дійсності та як складу злочину, сформульованого у законі, проведено відмежування тероризму від суміжних загально-соціальних категорій дійсності (терор, війна, агресія, геноцид, репресії та ін.) і кримінально-правових понять⁷.

Таким чином, В.П. Ємельянов послідовно відстоює позицію, що будь-який тероризм є кримінальним, оскільки як у внутрішніх, так і в зовнішніх конвенціях він належить лише до кримінальних діянь⁸. На основі порівняльного аналізу наукової літератури, міжнародних документів і кримінального законодавства різних держав, вчений визначає чотири специфічні ознаки тероризму: 1) породження реальної загальної небезпеки, спричиненої загальнонебезпечними діяннями або їх загрозою; 2) публічний характер тероризму; 3) умисне створення стану страху, пригніченості, напруги; 4) під час здійснення терористичного акту загальнонебезпечне насилля застосовується відносно одних осіб або майна, а психологічний вплив з метою схилення до певної поведінки направляється на інших. Враховуючи ці ознаки, В.П. Ємельянов надає узагальнене визначення тероризму як такого, що є загальнонебезпечними діяннями або загрозами, які здійснюються публічно та направлені на залякування населення або соціальних груп з метою прямого або побічного впливу на прийняття будь-якого рішення або відмова від нього в інтересах терористів⁹.

Надалі автор розвиває зазначений підхід до правової кваліфікації терористичних злочинів і пропонує власний варіант статті закону, що передбачає відповідальність за тероризм і потребує її включення у Кримінальний кодекс України¹⁰.

Дещо інший напрям отримала науково-теоретична розробка основних положень науки антитерористичного права, яка була здійснена доктором міжнародного права, завідувачем кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету В.Ф. Антипенком. Комплексне дослідження тероризму розглядається ним у добре відомих серед юристів-міжнародників монографіях «Сучасний тероризм: стан і можливість його упередження (кримінологічне дослідження)»¹¹, «Боротьба із сучасним тероризмом: міжнародно-правові підходи»¹², «Теорії світового розвитку і анти-терористичне право. Логіка співставності»¹³, «Антитерористична система держави»¹⁴, «Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму»¹⁵. Безумовно цінністю цих досліджень є те, що в їхню основу автор поклав базоване на конфліктології, принципово нове глобалізоване розуміння тероризму як міжнародного злочинного соціально-політичного явища, роль якого у сучасних суспільних відносинах є неоднозначною: жорстокість тероризму переплітається з його «витверезувальною» дією на суспільство. З одного боку, тероризм красномовно показує реальну небезпеку самознищення, до якого підійшло людство, а з іншого — порушує певну систему координат, що відображає ієрархію суспільства. Тим самим, звичні критерії, за якими визначається панування одних над іншими, втрачають монополію.

У своїх працях В.Ф. Антипенко дає міжнародну кримінально-правову кваліфікацію тероризму як злочину за міжнародним правом. При цьому серед багатьох чинників, що породжують тероризм, В.Ф. Антипенко виділяє геополітичні, геоеконімічні, міжнародні соціологічні, культурні та інші фактори, які вкрай загострилися в умовах глобалізації і розривають планету в жорстокому конфлікті. На його думку, криза світового розвитку характеризується не лише своєю швидкоплинністю, але й набуттям нових форм, таких як

віртуалізація економіки та її міжнародна криміналізація, створення феномена фінансової цивілізації, відмова у розвитку «третьому світу» з метою гегемонізації світосистеми та ін., що одночасно є чинниками міжнародної терористичної конфліктності, яка набуває терористичного характеру й залишається поза межами активного впливу міжнародного права. Оскільки механізми, що утворюють тероризм, мають злочинний характер, В.Ф. Антипенко наголошує на тому, що його дослідження доцільно здійснювати у межах міжнародної кримінології, яка у сфері пізнання тероризму помітно вирізняється насамперед своєю специфічною методологією і, створюючи додаткові можливості дослідження тероризму, дає змогу усвідомити первинні механізми злочинної поведінки у міжнародних відносинах¹⁶.

У зв'язку з тим, що тероризм, перетворившись у чинник міжнародного життя, сформував «власну» кримінологічну причинність, яка суттєво відрізняється від загальноприйнятої, він важко підлаштовується під «стандарт» існуючої «традиційної» кримінології й потребує використання особливого міжнародного інструментарію та методології¹⁷. В.Ф. Антипенко висуває такі групи методів дослідження тероризму: 1) які відображають специфіку насильства при тероризмі — конфліктологічний метод, метод оцінки сукупного суб'єкта складу тероризму як міжнародного злочину, метод воєнізованої оцінки тероризму, метод терористичної асиметрії, метод абсолютної ворожості й абсолютної криміналізації сторін терористичного конфлікту, метод оцінки тероризму як самодостатнього явища, метод оцінки контрпродуктивності певної категорії антитерористичних заходів; 2) методи дослідження тероризму загальнонаукового походження — геополітичний та гео-економічний методи, метод дослідження тероризму, що ґрунтується на соціології міжнародних відносин, культурологічний метод¹⁸.

Отже, новим словом у науці антитерористичного права та кримінології стало обґрунтування актуальності та необхідності відгалуження або виокремлення міжнародної кримінології як напрямку науки кримінології. Саме вона, враховуючи його нестандартність і революційний характер, завдяки додатковим можливостям міжнародно-кримінологічних методів дослідження, створює умови для всебічного вивчення феномена тероризму.

Розробка нового напрямку в кримінології трансформувалась у започаткування на кафедрі міжнародного права Національного авіаційного університету наукової школи під керівництвом професора В.Ф. Антипенко. Її основним завданням стала апробація нової самостійної галузі кримінології — міжнародної кримінології.

Наукова школа формується навколо ідеї відмінності злочинних механізмів у сфері міжнародного права. Ідея базується на філософському принципі парних речей, який через конфліктологічний механізм протидіючої взаємодії трансформується у правові категорії шляхом кваліфікації сукупного суб'єкта складу міжнародного злочину тероризм. Базові основи для подальшої розробки наукової ідеї випливають із напрацювань, здійснених у межах нового наукового напрямку кримінології — міжнародної кримінології, запропонованого на базі досліджень тероризму. Суть наукової школи полягає у дослідженні тероризму як глобалізованого явища, породженого кризовими змінами у всіх сферах суспільного життя, шляхом пошуку нових методологічних засобів у протидії тероризму та обґрунтуванні специфічності об'єкта, системи методів і наукового інструментарію міжнародної кримінології, доведенні невисокої ефективності діючих антитерористичних норм міжнародного права та неможливості всебічного охоплення кримінологічною наукою причинності та генезису міжнародної злочинності.

Наукова робота кафедри здійснюється науковцями й аспірантами (В.Н. Кубальським, Г.О. Семенюком, Ю.Р. Акчуріним, І.М. Громівчук, Н.О. Панським, К. Важною, О. Мікічуровою та ін.) на чолі з В.Ф. Антипенком у межах конкретних напрямів, що сприяють вдосконаленню норм і положень міжнародного антитерористичного права, зокрема: конфліктологічний підхід до міжнародно-правової кваліфікації складу тероризму; відповідальність (у тому числі й кримінальна) держави у нормах міжнародного антитерорис-

тичного права; міжнародне право збройних конфліктів і терористичний характер сучасної конфліктності; міжнародно-правові проблеми боротьби з тероризмом і права людини; тероризм і транснаціональна організована злочинність.

Розкриттю зазначених та інших проблем сприяють наукові результати колективу кафедри, зокрема:

1) розробка та впровадження у навчальний процес Університету нової міжгалузевої міжсистемної галузі міжнародного права — міжнародного антитерористичного права, об'єктом регулювання якого, на думку В.Ф. Антипенка, є відносини держав, міжнародних організацій, фізичних осіб та інших учасників міжнародних взаємодій, що складаються в процесі виникнення тероризму та організації боротьби з ними, а предмет регулювання утворює власне тероризм як злочин за міжнародним правом і діяльність інституційних систем і органів антитерористичного призначення.

2) Використання В.Ф. Антипенком власного новаторського методологічного підходу у межах теорії терористичної асиметрії, за допомогою чого розширюється розуміння необмежених можливостей ірегулярної дії терористичного акту як засобу боротьби, для якого характерна невичерпність предмета безпосереднього посягання — випадково обраних невинних людей. Новий метод відповідає й реформаторському погляду на тероризм, як на одну з форм прояву системної кризи світового устрою і водночас як на ультимативний фактор, що спонукає світове співтовариство вийти на шлях змін соціально-економічних основ світоустрою¹⁹.

3) Створення концепції антитерористичної системи держави як сукупності функціональних структур та органів, процесів і заходів, скоординованих у межах Антитерористичного центру при Службі безпеки України, де ефективна діяльність запропонованої системи забезпечується наявністю правової бази, інформаційного забезпечення, веденням розвідувально-контррозвідувального пошуку, організацією фізичного захисту об'єктів, вразливих у терористичному відношенні, проведенням антитерористичних операцій та попереджувально-профілактичної роботи, а також створенням міжвідомчого силового угруповання в трьохступеневому форматі (залежно від ступеню терористичної загрози) для здійснення спеціальних операцій антитерористичного призначення.

Важлива роль у розробці питання про наукове обґрунтування виділення кримінологічної категорії терористичних злочинів належить доценту кафедри, кандидату юридичних наук В.Н. Кубальському. У центрі його уваги знаходиться кримінально-правовий аспект протидії тероризму²⁰. З метою більш чіткого розуміння сутності терористичних злочинів і визначення об'єкта антитерористичної діяльності В.Н. Кубальським розроблена класифікація терористичних злочинів. Також досліджено питання обмеження прав і свобод громадян в умовах протидії тероризму, в т.ч. правового режиму антитерористичної операції, у зв'язку з чим запропоновано зміни до антитерористичного законодавства, спрямовані на приведення його у відповідність до норм міжнародного права у цій сфері²¹. Звернено увагу на недоліки формулювання антитерористичних норм у Кримінальному кодексі України.

Значний науковий внесок у кримінологічне дослідження тероризму та аналіз терористичних загроз для України здійснив у своїх дослідженнях доцент кафедри О.Г. Семенюк. У своїй кандидатській дисертації «Запобігання тероризму Службою безпеки України» та наступних наукових статтях він зосередився на вивченні організаційних, правових і кримінологічних шляхів, методів, заходів удосконалення існуючих і розробці нових підходів ефективного вирішення питань запобігання тероризму в Україні, дослідженні морально-психологічних і кримінально-правових ознак, що характеризують особу терориста і визначають типологічні особливості цієї категорії злочинців²². Крім цього, ним розроблено рівневу систему запобігання тероризму, яка повинна опиратися на глибокий аналіз природи, сутності, витоків, руйнівних сил, механізму формування і функціонування теро-

ристичних структур, мотивації суб'єктів терористичної діяльності, джерел соціальної, фінансової, матеріальної, військової, ідеологічної, агітаційно-пропагандистської підтримки тощо.

Новий системний синергетичний підхід дослідження тероризму, що дає змогу розглянути його як складну, відкриту та нелінійну систему, був розроблений доктором юридичних наук В.А. Ліпканом. Відомий український науковець займається проблемою теорії та практики боротьби з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності у поєднанні з проблемою національної безпеки. Характерною рисою є те, що В.А. Ліпкан вивчає тероризм, спираючись на кримінально-правову і кримінологічну методологію та використовуючи теоретико-методологічні засади синергетики²³, що надає його роботі оригінального та новаторського характеру.

У своїх чисельних роботах, серед яких основними є «Тероризм і національна безпека України» (2000)²⁴, «Боротьба з тероризмом» (2002)²⁵, автор висвітлює проблеми теорії та практики боротьби з тероризмом, надає власну концепцію дослідження феномена тероризму, визначає систему характеристик тероризму, розглядає форми його прояву, пропонує оперативно-розшукову характеристику. Аналізуючи масив праць, написаних в Україні до початку 90-х років ХХ ст., в яких надається визначення тероризму, В.А. Ліпкан зазначає, що головна вада більшості визначень тероризму полягає в отождоженні його з політичними злочинами, приписуванні йому виключно політичних мотивів. Цей підхід не дає змоги осягнути саме ту небезпеку, якою є тероризм²⁶. У той же час дослідник не відмовляється від політичних характеристик тероризму. На його думку, тероризм припускає «політичні вимоги», тому не пов'язаний зі стихійними повстаннями та виступами населення; він може бути використаний організаціями будь-якого політичного забарвлення, але за своєю суттю є антитезою політичного вбивства, оскільки йому притаманна індиферентність щодо жертв, на противагу селективності при політичному вбивстві²⁷. Намагаючись всебічно висвітлити проблему сутності тероризму і віднайти найбільш повне і вдале його визначення, вчений пропонує цікаву систему ознак, які, на його думку, у своїй органічній єдності утворюють нову якість тероризму.

Опираючись на науковий доробок вітчизняних дослідників тероризму, В.А. Ліпкан робить передбачення щодо неминучої ескалації тероризму, за якої, однак, кількість безпосередніх жертв буде зменшуватися. Вищевикладене вчений аргументує тим, що з розвитком новітніх технологій поступово зменшуватиметься необхідність безпосереднього контакту між жертвою та терористами. Щоб досягти поставленої мети достатньо буде вивести з ладу комп'ютерні системи, які забезпечуватимуть життєдіяльність людських істот. Застосування вибухівки, вчинення убивств через застосування вогнепальної зброї у перспективі стане анахронізмом насильства, а отже, і анахронізмом тероризму²⁸.

Цікаві та важливі дослідження з антитерористичного права здійснюються в інституті держави та права ім. В.М. Корещького. Вагомий внесок у розробку методологічних засад дослідження тероризму та розкриття його природи здійснив академік НАПрН України О.М. Костенко, який наголошує на зростанні ролі соціальних наук. Він також розглядає тероризм, відштовхуючись від питання національної безпеки, забезпечення якої є передумовою попередження тероризму. Безумовна заслуга відомого науковця полягає у здійсненні комплексного підходу з використанням здобутків філософії, соціології, психології та кримінології у дослідженні злочинності та створенні нового методологічного інструментарію — концепції «універсальної конституції» природи. В основі нового методу лежить побудований на ідеології природного права принцип соціального натуралізму, згідно якого право розглядається як соціальний механізм, що втілений у чинне законодавство і в якому відображені закони соціальної природи²⁹. Виходячи з нього, соціальна культура особистості є мірою узгодженості її волі та свідомості з законами соціальної природи. Основною загрозою національній безпеці, за О.М. Костенко, є розповсюдження у суспільстві комплексу свавілля та ілюзії безкарності. Тому основою національної безпеки є

соціальна культура громадян. Підвищення рівня соціальної культури, наближення законодавства до законів соціальної природи призведе до зближення національних концепцій у боротьбі з тероризмом, буде сприяти формуванню спільного поняття тероризму³⁰. Спираючись на ідеї природного права, О.М. Костенко пропонує своє визначення тероризму як фундаментального, універсального поняття, як свавілля та створення загроз для впливу на волю і свідомість людини чи людей, чим і порушуються соціальні закони природи. На думку вченого, терорист, стріляючи, підірвавши, підпалюючи і т.д., штучно створює певну загрозу для людини, яка внаслідок залякування починає поводитися відповідним чином, що і є метою терориста. Саме це відрізняє тероризм, який діє проти історичних законів суспільства, від революційного руху³¹.

Важлива роль у розробці філософських основ дослідження тероризму належить академіку Національної академії правових наук України О.С. Онищенко. Видатний гуманітарій сучасної України прагне розглянути основні питання антитерористичного права з позиції філософської та історичної науки. Він відстоює ідею використання міждисциплінарних підходів в аналізі явища міжнародного тероризму насамперед то середовища, яке може сприяти терористичним проявам. У центрі його уваги — питання забезпечення національної та державної безпеки, вирішення якого сприяє ефективній протидії тероризму на міжнародному рівні. Серед загроз національній безпеці, що створюють сприятливі умови для проявів тероризму, О.С. Онищенко виділяє такі, що сприяють розпаду цілісного соціального організму українського суспільства, зокрема: деформація середнього класу, маргіналізація певних верств суспільства, влада олігархії, пропаганда федералістських і сепаратистських ідей, втрата незалежності вітчизняного інформаційного простору, руйнування вітчизняного науково-освітнього, культурного, технічного та технологічного простору і, нарешті, загроза моральних деформацій у суспільстві у вигляді поширення морального, правового та культурного нігілізму³².

Отже, київська наукова школа у сфері протидії тероризму представлена змістовними та всеохоплюючими дослідженнями авторитетних фахівців юридичної науки, що характеризуються актуальністю, новизною та системністю і спираються на широку та обґрунтовану методологічну базу, в основі якої лежить оцінка світових кризових процесів, що обумовлюють ескалацію тероризму.

Значні дослідження у сфері протидії тероризму здійснюються одеськими вченими, насамперед В.Н. Дрьомінін і Н.А. Зелінською, які розглядають сучасні прояви тероризму у сфері сучасної кримінології та міжнародного кримінального права.

В.Н. Дрьомінін, доктор юридичних наук, проректор Наукового університету «Одеська юридична академія» з науки зосереджує свою наукову діяльність на дослідженні методології сучасної кримінології, теоретичних і практичних питань вивчення причин та протидії злочинності, організованих та транснаціональній злочинності, тероризму тощо. Вчений досліджує тероризм, розглядаючи його не лише як один з видів злочинної діяльності, але й як метод впливу на прийняття рішень, що використовується організованою злочинністю для досягнення суто кримінальних цілей³³.

В.Н. Дрьомінін вказує на взаємовплив тероризму та організованої злочинності як двох соціальних явищ. Так, у межах організованої злочинності тероризм набуває специфічних рис, а сама організована злочинність характеризується рисами тотального кримінального тероризму³⁴. Проявом вказаного стала поява на міжнародній арені нових акторів тероризму — торговців зброєю, наркоманії, в обличчі яких організована злочинність використовує терористичні акти як засіб отримання додаткового прибутку та досягнення політичного впливу. Міжнародно-правовим наслідком нових тенденцій у складі терористичних сил стало збільшення прибутку міжнародної організованої злочинності шляхом дестабілізації ситуації у країнах здійснення злочинних операцій, що дасть їм змогу досягати суттєвого впливу на офіційну владу цих країн. У результаті ускладнюється можливість протидії таким злочинним угрупованням, по-перше, через наявність у них величезних матеріаль-

них і фінансових ресурсів, здобутих внаслідок незаконної торгівлі зброєю та наркотиками, а, по-друге, через їхню здатність контролювати владу країн зосередження своєї діяльності. Нарешті, такі умови сприяють виникненню нової загрози міжнародній безпеці у вигляді ядерного тероризму³⁵.

Форсування вищезазначених деформацій у вигляді комерціалізації терористичних угруповань і політизації злочинних організацій призводить до виникнення транснаціональної організованої злочинності, яка переростає в одну з головних загроз демократичному та економічному розвитку світової спільноти. Не залишилися поза увагою вченого і питання фінансування міжнародного тероризму та створення всеохоплюючого антитерористичного фінансового режиму, ключова роль у якому належить Організації Об'єднаних Націй.

Наголошуючи на активізації наукових пошуків у сфері протидії транснаціональній злочинності та тероризму, В.Н. Дрьомін підтримує ідеї В.Ф. Антипенко, підкреслюючи методологічну та практичну значимість нового наукового напрямку — міжнародної кримінології. Втім, на його думку, ця наука не може бути віднесена до міжнародного права або міжнародного кримінального права, і взагалі до юридичних наук, оскільки охоплює своїм предметом і методами інші різні галузі наукового знання, тому міжнародна кримінологія — це один із напрямів кримінології, який є самостійною соціальною наукою гуманітарного характеру³⁶.

Питання міжнародно-правової злочинності висвітлюються у наукових працях визначеного вітчизняного фахівця у галузі міжнародної злочинності доктора юридичних наук, професора кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету Одеської юридичної академії Н.А. Зелінської³⁷. У своїй дисертації на здобуття наукового ступеню доктора юридичних наук Н.А. Зелінська дослідила генезис і юридичну природу міжнародних злочинів в контексті міжнародної протидії злочинності. У межах дослідження міжнародної злочинності було проаналізовано міжнародно-правове визначення тероризму та сформульовано пропозиції, спрямовані на забезпечення ефективності міжнародної співпраці у сфері протидії злочинності³⁸. На думку Н.А. Зелінської, проблему визначення поняття «тероризм», щодо якого у доктрині антитерористичного права не існує одностайного підходу, слід вирішити за допомогою формулювання дефініції «тероризм», використовуючи «синтетичний» метод, який полягає в перерахуванні проявів тероризму і його загальній характеристиці. При цьому потрібно включити такі елементи: 1) підтвердження того, що акти, які підпадають під дію попередніх антитерористичних конвенцій, є тероризмом; 2) загальний опис тероризму як «будь-якого діяння, пов'язаного з насильством чи загрозою насильства, спрямованого проти будь-якої цивільної особи чи будь-якої іншої особи, яка не бере активної участі у військових діях в ситуації збройного конфлікту, коли мета такого діяння з огляду на його характер чи контекст полягає в тому, щоб залякати населення чи примусити уряд чи міжнародну організацію здійснити будь-яку дію чи утриматися від її здійснення». Н.А. Зелінська наголошує на необхідності прийняття всеохоплюючої конвенції про боротьбу з тероризмом, яка б включала його консенсусне визначення, що дало б змогу створити чіткі нормативні рамки міжнародного антитерористичного співробітництва і закласти основу для дійсно глобальних заходів реагування на терористичну загрозу³⁹.

Важливою ланкою у сфері глобальної протидії тероризму Зелінська Н.А. вважає формування антитерористичного фінансового режиму з використанням законодавчих, правоохоронних, розвідувальних, економічних сил, головною метою якого має бути підтримка фінансової інфраструктури терористичних груп і створення системи захисту міжнародної і національної фінансових систем від використання терористичними групами та їхніми прихильниками⁴⁰.

Розкриваючи питання про структуру та класифікації міжнародної злочинності, Н.А. Зелінська зазначає, що міжнародно-правові злочини складають її верхівку. Серед них

особлива роль належить саме тероризму. Дослідниця виділяє нові форми прояву міжнародного тероризму, які коливаються у межах від відокремлених акцій до диверсійно-терористичних війн, зокрема: високотехнологічний тероризм, етнополітичний тероризм, окремі прояви терористичного насилля зовні політичного контексту, корисно-політичні злочини та ін. Тероризм, незаконний обіг наркотиків, корупція завжди тісно взаємопов'язані із кримінальними силами. Терористичні злочини поєднують у собі ознаки як загальнокримінальних, так і політичних правопорушень. Н.А. Зелінська погоджується з В.Ф. Антипенком в тому, що досягнення повного кримінологічного осмислення тероризму можливе лише за умови його оцінки як міжнародного явища⁴¹.

У 2003 р. в Одесі була опублікована колективна монографія за редакцією С.В. Ківалова та В.Н. Дрьоміна «Соціально-правові аспекти тероризму», в якій було розглянуто актуальні міжнародно-правові, соціальні та кримінологічні проблеми стримування терористичної діяльності різноманітної спрямованості⁴². Кожен з розділів книги був спрямований на осмислення окремих аспектів тероризму як складного політико-правового та соціально-психологічного явища.

До надбань одеського наукового осередку слід також віднести змістовний аналітичний огляд на тему: «Тероризм та організована злочинність», зроблений дослідниками В.І. Литвиненко та А.А. Бова. У ньому здійснений порівняльний аналіз і виділено спільні й відмінні риси тероризму та організованої злочинності, надані етапи (шаблі) еволюції тероризму, розглянуто деякі терористичні організації та їхню кримінальну активність, у межах чого значна увага була приділена структурі фінансового забезпечення діяльності таких організацій, виведено питання взаємозв'язку етнічної злочинності та злочинів терористичної спрямованості, тероризму і торгівлі людьми. Розглядаючи питання про модель міжнародного тероризму, науковці погоджуються з думкою, що тероризм може збігатися з політикою окремих країн, а тому можна говорити про державний тероризм. Проте вчені зазначають, що коректнішим виразом є не державний тероризм, а державна підтримка тероризму⁴³. Наприкінці авторами були вироблені певні рекомендації щодо запобігання проявам тероризму в Україні.

Певні дослідження тероризму у сфері науки антитерористичного права з'являються і на Львівщині. Так, наприклад, доктор юридичних наук, професор Львівської комерційної академії В.С. Канцир розглядає тероризм як небезпечну форму злочинного посягання⁴⁴, висвітлює історико-правовий аспект проблеми виникнення й передумов поширення тероризму як соціально-психологічного явища. У своїй статті вчений розглядає основні історичні етапи виникнення такої форми насильства, як тероризм, з'ясує передумови його поширення на власній ідеологічній платформі, що, на думку автора, обумовлює масштабність переростання тероризму з регіонального на міжнародний рівень⁴⁵. Результати комплексного дослідження були опубліковані в монографії «Тероризм у сучасному глобальному просторі: філософсько-правовий вимір»⁴⁶.

Отже, характерною особливістю розвитку української сучасної науки міжнародного права є позначення у ній філософського бачення, природно-правового та кримінально-правового підходів, обґрунтування галузі «міжнародне антитерористичне право», наукового напрямку «міжнародна кримінологія тероризму» — у межах яких вивчаються трансформаційні процеси сучасного світу, що створюють загрозу стану підтримки миру та безпеки у вигляді міжнародного тероризму.

Таким чином, тероризм як злочин за міжнародним правом є предметом пильної уваги з боку вітчизняних вчених-юристів, чия діяльність дає змогу говорити про вагомий здобутки у цій царині української юридичної науки і констатувати світовий рівень вітчизняних досліджень і наукових результатів.

1. Денисов В., Савчук К. Розвиток науки міжнародного права в Україні у XIX — першій половині XX сторіччя // Український щорічник міжнародного права. — К.: Промені,

2010. — С. 269. **2. Антипенко В.Ф.** Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы: Монография. — К.: Национальная библиотека В.И. Вернадского; Изд-во «Юнона — М», 2002. — С. 7. **3. Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: матеріали... /** За ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенко — О.: Фенікс, 2010. — С. 20. **4. Допилко С.О.** Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море: Дис. ... канд. юрид. наук. — О., 1993. — 192 с. **5. Емельянов В.П.** Терроризм и преступления террористической направленности: Монография. — Х.: Рубікон, 1997. — С. 6. **6.** Там само. — С. 39-43. **7. Емельянов В.П.** Терроризм — как явление и как состав преступления: Монография. — Х.: Право, 1999. — 272 с. **8. Емельянов В.П.** Проблема ответственности за международный терроризм // Государство и право. — 2000. — № 1. — С. 72. **9.** Там само. — С. 25-28. **10. Емельянов В.П.** Терроризм и преступления с признаками терроризирования: (уголовно-правовое исследование). — М.: NOTA BENE, 2000. — 320 с. **11. Антипенко В.Ф.** Современный терроризм: состояние и возможности его предупреждения (криминологическое исследование). — К., 1998. — 201 с. **12. Антипенко В.Ф.** Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы: Монография. — 723 с. **13. Антипенко В.Ф.** Теории мирового развития и антитеррористическое право. Логика соприкасаемости. — К., 2007. — 440 с. **14. Антипенко В.Ф.** Антитеррористическая система государства: Монография. — К.: ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2009. — 419 с. **15. Антипенко В.Ф.** Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы: Монография. — 723 с. **16. Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: Матеріали другого науково-практичного семінару. Вип. 2 /** За ред. В.Ф. Антипенко. — К.: Сталь, 2011. — С. 39-43. **17. Антипенко В.Ф.** Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія. — О.: Фенікс, 2011. — С. 7-16. **18. Антипенко В.Ф.** Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції: Монографія. — К., 2007. — С. 269-332. **19.** Там само. — С. 23-64. **20. Кубальський В.Н.** Поняття та загальна характеристика терористичних злочинів // Держава і право: 36. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 30. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. — С. 501-509. **21. Кубальський В.Н.** Протидія порушенням прав людини засобами кримінальної юстиції: Монографія / Кер. авт. колективу і відповідальний редактор О.М. Костенко. — К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. — 172 с. **22. Семенов О.Г.** Загальна характеристика сучасного тероризму // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 3. — С. 140-143; **Семенов О.Г.** Мотиви терористичної діяльності // Підприємництво, господарство і право. — 2008. — № 2. — С. 135 — 140. **23. Ліпкан В.А.** Основи терорології (синергетична теорія тероризму): Монографія. — К.: КНТ, 2006. — 84 с. **24. Ліпкан В.А.** Тероризм і національна безпека України: Монографія. — К.: Знання, 2000. — 184 с. **25. Ліпкан В.А., Никифорчук Д.И., Руденко М.М.** Боротьба з тероризмом. — К.: Знання України, 2002. — 254 с. **26.** Там само. — С.20. **27.** Там само. — С. 29. **28. Ліпкан В.А.** Тероризм: юридична дефініція та зміст [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.criminology.org.ua/articles/r3/r3_1/terrorizm.htm. **29. Костенко О. М.** Соціальний натуралізм як методологічний принцип юриспруденції і кримінології // Вісник академії правових наук України. — 2004. — № 4 — С. 133-145. **30. Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: матеріали... /** За ред. М.П. Орзіха, В.Ф. Антипенко]. — О.: Фенікс, 2010. — С. 33. **31.** Там само. — С.35. **32.** Там само. — С.27. **33. Дрёмін В.Н., Дрёміна Н.А., Зелінський С.А.** Международное сотрудничество в борьбе с терроризмом // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов, ред.) та ін. — О.: Юрид. л-ра, 1998; **Дрёмін В.Н.** Социально-психологический механизм воспроизводства терроризма // Актуальні проблеми держави і права: 36. наук. праць / Редкол.: С.В. Ківалов (голов, ред.) та ін. — О.: Юрид. л-ра, 2000. — №8. — С. 78-83. — № 5. — С. 151-159; **Дрёмін В.Н.** Террор как метод организованной преступности // Вісник Одеського Інституту внутрішніх справ. — Спеціальний випуск, 2002. — С. 140-142. **34. Дрёмін В.Н.** Борьба с международным терро-

ризмом в контексте прав человека // Международное право после 11 сентября 2001 года: Сб. науч. статей / Под ред. М.Ф. Орзиха, М.Е. Черкеса. — О.: Фенікс, 2004. — С. 71-83.

35. *Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: матеріали...* — С. 298. **36.** Там само. — С. 320-322. **37.** *Зелінська Н.А.* Международная преступность как предмет криминологических исследований // Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: матеріали... / За ред. М.П. Орзиха, В.Ф. Антипенко. — О.: Фенікс, 2010. — 324 с.; *Зелінська Н.А.* Международные преступления и международная преступность: Монография. — О.: Юридическая литература, 2006. — 568 с. **38.** *Зелінська Н.А.* Міжнародно-правова концепція міжнародного злочину: Дис.... д-ра юрид. наук. [Електронний ресурс]. — О., 2006. — 486 арк. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-gu.net/diss/cont/243968.html>. **39.** Там само.

40. *Зелінська Н.А.* Международный и национально-правовой антитеррористический финансовый режим //Актуальні проблеми політики: Збірник наук. праць. — Вип. 27. — Одеса, 2005. — С. 164 — 183. **41.** *Міжнародна кримінологія: стан і перспективи: матеріали...* / За ред. М.П. Орзиха, В.Ф. Антипенко. — С.110-113. **42.** *Социально-правовые аспекты терроризма: монография* / Под. ред. С.В. Кивалова, В.Н. Дремина. — Одесса: ФЕНІКС, 2003. — 232 с. **43.** *Литвиненко В.І., Бова А.А.* Тероризм та організована злочинність: аналітичний огляд [Електронний ресурс] // Науково-дослідний інститут «Проблеми людини», Антитерористичний центр при СБ України, Одеська національна юридична академія. Тероризм і боротьба з ним. — Т. 19. — К., 2000. — С. 92 — 117. — Режим доступу: <http://www>. **44.** *Канцир В.С.* Тероризм як небезпечна форма злочинного посягання // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2010. — № 1. — С. 148 — 152. **45.** *Канцир В.С.* Виникнення й передумови поширення тероризму як соціально-психологічного явища: історико-правовий аспект // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 3. — С.12 — 22. **46.** *Канцир В.С.* Тероризм у сучасному глобальному просторі: філософсько-правовий вимір: Монографія. — Львів: Край, 2011. — 558 с.